

The concept of demands and the method of exploring them is strengthened by Max Weber's analytical approach to the sociology: the author studies the concrete historicity and the settlement under discussion is suitable to this, since its grown-up population has been the subject and object of changes of fundamental social systems: the change of the feudal system into the bourgeois one and of that into the socialist system, all these within the age of a generation. She inquires into the interdependence of the external economic and internal aspirative preferential systems of making the demands proportionate; analyses the present and historical ways of rational demands and those of the „rationality” of the prestige as well as the explanation of the social semantic content and symbolics of the individual things. Further, she writes on the life-organizing principles of the everyday morals and value hierarchy as they „participate” in the survey and organizing order of the individual life and social existence, when different mind structures are coming into existence according to the social and individual needs.

A LAKOSSÁG VÉLEMÉNYE A VÁROSFEJLESZTÉSI DÖNTÉSEKRŐL

FELMÉRÉS EGY ALFÖLDI VÁROSBAN

LAKY TERÉZ

Ma minden modern állam dilemmájaként jelenlevő probléma az, hogy hogyan és hol kapcsolható össze két, egyre inkább divergáló folyamat: a szükségszerűen specializálódó, szakszerűen képzett emberekből álló, sokhelyütt már a legmodernebb ügyviteli eszközöket, köztük számítógépeket használó államigazgatási apparátus, illetve a „laikus” állampolgár tevékenysége? Milyen módon biztosítható, hogy akár csak az államigazgatás fundamentális egységeiben — a lakóhelyi közösségekben — a közösség tagjai közvetlenül és érdemben részt vehessenek a közösségi célok megfogalmazásában, az alternatívák közötti választásban, bekapcsolódhassanak a döntésekbe? Miként hárítható el a „szerepcsere”, az, hogy az igazgatási szakapparátus — amely a lakosság akaratának végrehajtására hivatott — ne maga határozza meg a célokat is? Hiszen nyilvánvaló, hogy a szakértői igazgatási apparátusok önállóan is fel tudják mérni pl. egy-egy település kommunális szükségleteit: képesek önállóan — és szakszerűen — kialakítani a fejlesztési programokat, meghatározva a település legcélszerűbb közlekedési úthálózatát, kereskedelmi ellátottságához szükséges üzlet-hálózatot, egy-egy új lakótelepen a szükséges létesítmények (parkterület, iskola, telefonhálózat stb.) optimális mértékét, és így tovább. Hozzáértésük — úgy tűnik — feleslegessé is teszi a választók, a „laikus” közösség részvételét a tennivalók meghatározásában, különösen, ha az egyéneket — sokféle ok miatt — nehéz is bevonni, aktív résztvevővé tenni.

A kérdés — úgy tűnik — óhatatlanul felvetődik a gazdasági fejlettség, a társadalmi munkamegosztás, a tevékenységek specializálódásának magasabb szintjén, illetve a városiasodással együttjáró életforma-változás nyomán. E tényezők természetesen a modern polgári államok, illetve a szocialista társadalom viszonyai között egészen más előjelű, más gyökerű, a történelmi fejlődés és a mai adottságok által másként determinált tényezők sokasága közepette hatnak mind a választópolgárok, mind a szakapparátusok magatartására, illetve kölcsönös viszonyára.

Számunkra a kérdés elsősorban úgy jelentkezik, hogy hogyan lehet a gazdasági fejlődés, a modernizálódás gyorsuló üteme közepette, sokféle ellenható tényező, pl. az életforma-változások „eltávolító” hatása ellenére növelni az emberekben a közügyek iránti érdeklődést, a beleszólás, a részvétel igényét, biztosítva, hogy a választók akaratuk legyen a meghatározó, s ennek rendelődjenek alá a szakértői apparátusok végrehajtói tevékenysége.

Hazánkban sokféle, intézményesített forma hivatott arra, hogy az állampolgárok és az államigazgatás között „kapcsolódási pontként” funkcionáljon. Leszűkítve a példákat csupán a lakossággal legközvetlenebbül kapcsolatban álló államigazgatási szervek, a helyi tanácsok működésére: a lakóbizottságok

hálózata, a lakógyűlések, a tanácstagi beszámolók, a lakóterületen szervezett társadalmi munkák — megannyi intézményesített, a lakosság bevonására, beavatására, közreműködésének megnyerésére szolgáló forma.

A formákat azonban — a legjobb szándékú törekvések ellenére — mindeddig még nem eléggé sikerült alkalmassá tenni arra, hogy megfelelően ellensúlyozhassák a szükségképpen kialakuló „eltávolító” hatásokat.

A folyamat a mai megfigyelő számára tele van ellentmondásos jelenségekkel. A példákkal csupán a település-fejlesztésekre szorítkozva: a részvétel, az érdekeltség — különösen az elmúlt másfél évtizedben — tömegesen manifesztálódott a társadalmi munkák akcióiban, amikor a lakosság legkülönbözőbb rétegeihez tartozó emberek kétkezi és szellemi munkával segítették lakóhelyük fejlődését. Az utóbbi években azonban — különösen a városokban — gyérültek a társadalmi munka akciók, beszűkült a közös munkaprogramok köre; a járdaépítést, parkosítást, építéseket átvették a szakipari vállalatok, s mindezért megfogyatkozott a társadalmi munkában résztvevők aránya, stb.

A lakóhelyi közösségi ügyektől (amelyek jelentős részét ma mindenütt a kommunális fejlesztési problémák jelentik) eltávolodás jelenségeként érzékeljük a fejlesztési kérdésekkel is foglalkozó tanácstagi beszámolók gyér látogatottságát, vagy a lakosok jelentős csoportjainak teljes tájékozatlanságát lakóhelyük fejlesztési programjáról, stb. Ugyanakkor: a fejlesztési tervek összeállítását ma úgyszólván teljes egészében a hivatali apparátus végzi, s ezzel kapcsolatban még a tanácstagok körében is elég általános az inkompetencia-tudat.

Mindez arra utal, hogy különös gonddal kell tanulmányoznunk a lakóhelyi közösségekben a modern élet keretei között kialakítható „közélet” tartalmi és formai összetevőit, feltételeit. Egyetlen kérdés kapcsán — a lakosságnak a kommunális fejlesztési döntésekben játszott szerepének elemzésével — magunk is megkíséreltük felderíteni, legalább is a jelenségek szintjén, a probléma néhány összetevőjét. A kérdés vizsgálatára az ELTE államigazgatási-jogi tanszékének kezdeményezésére, az ott folyó, az államigazgatási eljárás, az államigazgatási döntések meghozatalának mechanizmusát elemző kutatás részeként került sor.¹ A vizsgálat — éppen a kérdések sokoldalúbb és mélyrehatóbb megközelítése érdekében — egy kisebb (26 ezer lakosú) városban folyt, s felölelte a városi tanács és hivatali apparátusa tevékenységének sokféle területét. Ennek keretében mértük fel a város lakosságának véleményét a város fejlesztésével kapcsolatban, a tanács hatáskörébe tartozó döntések kialakításában játszott, illetve igényelt szerepéről.

A témát mindenekelőtt azért találtuk különösen alkalmasnak a tények és összefüggések vizsgálatára, mert az állampolgárokat közvetlenül érintő és érdeklő döntésekről van szó; olyan programokról, amelyek kialakításában a helység lakói kompetensek: a terveknek az ő igényeiket, törekvéseiket kell összefoglalnia. Ezért feltételezhetjük, hogy ha sok más kérdésben nem is, de a lakóhelyének ellátottságát — s ezzel életkörülményeit — közvetlenül érintő kérdésekben az emberek zöme kész véleménynyilvánításra, állásfoglalásra, esetleg többre: aktív segítségre is.

Ugyanakkor a lakosság részvételének sokféle — mind az állampolgárok, mind a tanács számára nyilvánvaló — előnye ellenére általános tapasztalat az, hogy a kommunális fejlesztési döntések meghozatalánál, a különböző fejlesztési alternatívák meghatározásakor a döntéshozók nem ismerik eléggé a lakosság, illetve különböző rétegeinek kívánságait, elképzeléseit, s a döntésekben a közösség igényei jobbra véletlenszerűen érvényesülnek.

Ennek a helyzetnek számos, jól ismert oka van. A legfontosabb talán az, hogy településeink kommunális ellátottsága — az utolsó kb. 15 év erőfeszítései ellenére — számos elemi igényt nem tud kielégíteni: az ellátottság szintje számos területen rendkívül alacsony. Ezért — úgy tűnhet — bármit fejlesztenek, egyaránt sürgető igényeket elégítenek ki.

Emellett a fejlesztési terveket az elmúlt években jelentősen befolyásolta a tartósan szűkös anyag- és kapacitás-helyzet: még ha volt is pénz valamire, azt kellett és lehetett csak tervbe venni, amihez volt anyag és kapacitás is.

A két alapvető tényezőt túl befolyásolja a döntést a tanács kritérium-rendszere is: önmagának szabott elv lehet pl., hogy minden évben minden körzet kapjon valamit: hogy a fejlesztések között legyenek gyorsan befejezhető, látványos akciók (pl. parkosítás) és csak kis arányban a drága, hosszadalmas, kevés látványos fejlesztések, mint pl. a csatornázás.

A fenti okok — a választható tételek sokasága, illetve a döntési lehetőségek objektív és szubjektív korlátai — a döntéshozók számára bizonyos értelemben feleslegessé is teszik a közvélemény alapos ismeretét.

A közvélemény megismerésére ezért — néhány kezdeményezéstől eltekintve — nincs is komoly törekvés. A tanácstagoktól nem igénylik, hogy alaposan tájékozódjanak választóközrük lakóinak igényeiről, az igények változásáról, alakulásáról. Nem várják el tőlük, hogy ha többféle igény van, azt vitassák meg választóikkal, rangsoroltassák, stb.

Ily módon a tanács a döntés előtt az általános, közismert igényeken túl, néhány véletlenszerű információval rendelkezik: a tanácstagi beszámolókon elhangzott — esetleg egyedi — javaslatokkal, alkalmi ötletekkel, a tanácstagok által esetleg évek óta képviselt kívánságokkal stb.

A fenti, általános tapasztalatokon alapuló megállapításokat — amelyek egyúttal a vizsgálat kiinduló hipotéziseit is jelentették — igyekeztünk N-város konkrét példáján ellenőrizni, illetve a sajátos n-i tapasztalatokat feltárni.

A vizsgálat során azt igyekeztünk felmérni, hogy:

— melyek N. város lakóinak, a különböző kommunális ellátottságú területeken élők meghatározott rétegeinek igényei, hogyan rangsorolják ezeket;

— mennyire esnek egybe igényeik az elmúlt években végzett, illetve a következő 1–2 évben tervezett konkrét fejlesztésekkel;

— mennyire ismerik a döntéshozók a közvéleményt, mennyire tartják fontosnak annak ismeretét.

A vizsgálatot két „nyomvonalon” indítottuk: a tanácstagok, s a lakosság körében.² Mind a tanácstagoknak, mind a lakosoknak számos azonos kérdést tettünk fel, s a tények, vélemények összevetése önmagában is sokféle összefüggést segített feltárni.

E cikkben a vizsgálat néhány megállapítását ismertetjük, elsősorban a lakosság igényei megismerésének, érvényesítésének adott lehetőségeiről és korlátairól.

Mielőtt azonban erre rátérnénk, tisztáznunk kell a tapasztalt jelenségek *érvényességének* körét: mennyire általánosíthatóak az N-ben összegyűjtött adatokból származó tapasztalatok?

Rögtön leszögezzük: a tapasztalatokból *nem lehet* országos érvényű következtetéseket levonni. Ez nem is volt — mert nem is lehetett — cél, hiszen országosan érvényes következtetésekhez az ország sok más városának adottságaiból az *általánosat* tükröző minta kell.

Amit feltártunk, az — ebben az értelemben — csupán N-re érvényes; ott is

bizonyos fenntartásokkal és megszorításokkal, a lakosságot reprezentáló minta viszonylag kis méretei miatt.

N. konkrét példája azonban alkalmasnak látszik arra, hogy az általános tapasztalatok érvényességét ellenőrizzük: melyik mennyire igazolódott vagy cáfolódott?

A lakosság elégedettsége az eddigi fejlesztésekkel

N. — mint az alföldi városok zöme — „földszintes” város. A belváros néhány emeletes középületét, modern lakóházát a földszintes, kertes, nagyudvaros házak gyűrűje fogja közre. A „belváros” egyébként néhány háztömböt és utcát jelent, üzletházakkal, nagy kirakatokkal, zebrával jelzett utakkal, burkolt járdákkal, de egy-két utcával odébb már inkább falusias a település, burkolatlanok az utak, füvesek-gyomosak a járdaszegélyek.

Néhány éve modern lakótelep épül az egyik főútvonal mentén, többszintes házakkal, iskolával, üzletközponttal. 1973 év végéig 380 lakás épült fel, s épülnek a továbbiak.

N.-nek 1970. azévi népszámlálási adatok szerint csaknem pontosan 26 ezer lakosa van. A lakosság 47,5 %-a aktív kereső: a keresők csaknem fele az iparban és az építőiparban dolgozik. A város legjelentősebb ipari üzeme 3500 főt foglalkoztat, ezenkívül számos kisebb vállalat és KTSZ-ek jelentik a város iparát.

A mezőgazdaságban — a város határában levő öt termelészövetkezet földjein — dolgozik a keresők kb. negyede. A többi ágazat közül a közlekedés vezet: a város lakói közül igen sokan dolgoznak a vasútnál.

A város lakosságának csaknem 70%-a a 18 éven felüli, választójogosult állampolgár.

N. nem tartozik a kommunálishan jól ellátott városok közé. A statisztika mint „részleges közép fokú központot” kezel, ebben a kategóriában az ország 13 városa szerepel. A kommunális ellátottságot mérő különféle tényezők (mint pl. a közvilágítás, a vízellátásba, a csatornahálózatba bekapcsolt lakások aránya, a gondozott parkterület stb.) arányainak összevetésekor N. rendszerint e lista végén szerepel.³

Noha villannyal — a tanyavilág kivételével — lényegében az egész város ellátott, s burkolt a város belterületi járdáinak kb. 70%-a, még sok minden hiányzik a városiasabb színvonalhoz: a belterület útjainak csak mintegy 30%-a burkolt: a vízvezeték-hálózat lényegében csak a belváros, s az új lakótelep vízellátását biztosítja. Csatornázás — a belváros néhány részének, s az új lakótelep kivételével — lényegében nincs, a csatornázáshoz a város egyelőre terveket rendel.

A város különböző területei kommunális színvonalának jellemzésére a Városi Tanács egy, a „városiasági fokot” jelző, ötfokozatú rangsort alkalmaz. A legjobban ellátott terület, a belváros kapta az I. fokozatot, az ezt körülvevő gyűrű a II-at, a város peremén levő tanyavilág pedig az V. fokozatot. Az elmúlt évek során — lényegében a Városi Tanács tudatos várospolitikai elveinek megfelelően — a legtöbb fejlesztés a belvárosnak, illetve az azt körülvevő körzeteknek jutott, a III. — IV. fokozathoz tartozó körzeteknek lényegesen kevesebb.

A tanyavilágra — sokféle meggondolásból — nem kíván áldozni a tanács.

Ennek ellenére a város egész lakosságából vett minta alapján megkérdezett lakosok többsége (63%) elégedett az elmúlt években elért fejlődéssel, s több

mint negyedrészüket (27%) maga is hozzájárult ehhez valamilyen társadalmi munkával. (A társadalmi munka aránya egyébként N.-ben is évről-évre csökken: 1970-ben még több mint 7, 1971-ben 6,7, 1972-ben azonban már csak 1,7 millió Ft értékű volt). Bár a lakosok többsége elismeréssel fogadja az eddigi eredményeket, s örül mindennek, amivel a város gyarapszik, lakói élete könnyebbé válik, mégis figyelmet érdemel az, hogy a megkérdezettek több mint egy negyede (27%) más fejlesztéseket érzett volna fontosabbnak, mint amit csináltak.

— „Ha Önt előtte megkérdezik, hogy mit fejlesszenek, ugyanezeket választotta volna, vagy valami mást?” — kérdeztük a lakosoktól, a fejlődés tényeinek számbavétele után.

A válaszok szerint:

— ugyanezt	
— ugyanezt és mást is	53 %
— mást	4 %
— nem tudja megmondani, nincs véleménye	27 %
— nem válaszolt	13 %
	3 %
	100 %

A lakosok többségének határozott véleménye van arról is, hogy a környéknek mire lenne elsősorban szüksége: a megkérdezettek 85%-a konkrét igényeket sorolt fel.

Az „igénylistán” az útépités vezet: a megkérdezett lakosok 35%-a szerint a környéknek erre lenne leginkább szüksége, ezt kellene fejleszteni. A következő legáltalánosabb igény a járdaépítés (26%) és a csatornázás (24%).

Mindhárom a kommunális ellátottság elemi igénye. Megjelölték a sürgősségi sorrendet is. Háromféle fejlesztést jelölhettek meg arra a kérdésre: „Ön szerint mi lenne a legsürgősebb?”

Az első helyen a megkérdezettek csaknem negyede (23%) az utak építését, javítását jelölte meg: a három hely valamelyikén a megkérdezettek összesen 38%-a jelölte ezt. Ez a legáltalánosabb kívánság — ugyanakkor az a paradox helyzet állt elő, hogy a tanács 1975-ig tartó fejlesztési tervében nem szerepel utak építése. Feltehető, hogy ha a tanács a terv készítése előtt ismeri a lakosság valóságos igényeit, módot talál kielégítésére, s több-kevesebb útépitést minden évben tervez.

A második legsürgetőbb igényként a járdaépítés szerepelt (19%-nál), harmadikként pedig az iskolák építése (15%). A többi igényelt fejlesztésről már jobban megoszlanak a vélemények, nyilvánvalóan a környék speciálisabb igényei szerint.

A sürgősnek, fontosnak tartott igények kielégítéséről a lakosság több mint 70%-a nyilatkozott úgy, hogy kész aktívan támogatni: a többség társadalmi munkával segítené, de 12% vállalna külön költséget is.

Természetesen más a kérdőívekre adott, készséget kinyilvánító, de semmire sem kötelező válasz, mint adott esetben a felajánlások realizálása. Ha nem is a kérdőív válaszaiból tükröződő, szinte osztatlan segítőkészség arányában, de bizonyosan sokan közreműködnének annak megvalósításában, amit a maguk számára alapvetően fontosnak minősítenek.

A lakosok egy része természetesen nem a kérdőív kitöltésekor, a kérdezőbiztosoknak mondta először, hogy a környéken melyek lennének a legsürgetőbb

fejlesztési feladatok. A tanácsstagok a lakosok igen sokféle igényét ismerik. Arra a kérdésre, hogy mi a választóinak jelenlegi, legsürgetőbb igénye, a tanácsstagok 21%-a egy, 42%-a kétféle, 36%-a pedig háromféle igényt sorolt fel, s az igények egy részét régtől fogva nyilvántartják.

Csakhogya — és ez az első probléma — a tanácsstagok, a sajátosan kialakult információs mechanizmus következtében, többnyire nem a legáltalánosabb — a közösség érdekeit legjobban kifejező — igényeket ismerik, hanem a véletlenszerűen jelentkező, esetleg egyéni érdekű igényeket.

S ezt követi a másik probléma: mégcsak az igények véletlenszerűen összeállt halmaza sem szolgál valójában a tervezés alapjául: a tervet nem az ismert, csak a „feltételezett” igények szerint alakítják ki.

A továbbiakban e két problémakörrel összegyűlt tényeket ismertetjük részletesebben.

A tanácsstagok szerepe az igények összegyűjtésében

Hogyan gyűlnek össze a lakosság igényei a tanácsstagnál? Melyek a kapcsolatok szokásosan kialakult, illetve jogszabályilag vagy más módon rögzített formái, s ezek hogyan funkcionálnak?

Mindenekelőtt: a tanácsstagok számára rengeteg „információt” ad az a körülmény, hogy maguk is a körzet lakói: ismereteik, tapasztalataik, mindennapos benyomásaik sokféle és bőséges információval szolgálnak. Kétségtelenül az ismeretek sokaságát adja a tanácsstagnak az a körülmény, hogy választóival nagyjából azonos kommunális feltételek között él, ugyanazokon a poros, vagy sáros utcákon jár, közelebbi vagy távolabbi közkútra megy vizért, maga is tudja, hogy este rossz az utca közvilágítása stb. A kommunális adottságokat, illetve az ebből adódó alapvető szükségleteket többnyire akkor is ismeri, ha a választók nem hívják fel rá külön a figyelmet. S a tanácsstagok alaposan ismerhetik körzetüket: több, mint 50%-uk 10 évnél régebben él választókörzetében. (Csupán 15 % él ott 5 évnél rövidebb ideje.)

Amikor azt kérdeztük, hogy általában hogyan értesülnek választóik igényeiről, a tanácsstagok csaknem 70%-a jelölte meg alapvető információként saját helyismeretét. Csakhogya a tanácsstag — még ha a választóival azonos környezetben él is, és érzékeli a legáltalánosabb szükségleteket — csak *egyik* lakója a körzetnek, az egyéni körülményekből fakadó egyéni szükségletekkel. Attól függően, hogy idősebb vagy fiatal, dolgozik-e vagy nyugdíjas, vannak-e gyerekei és mekkorák, van-e az udvarán kút vagy nincs stb. esetleg mást tart szükségesebbnek, fontosabbnak, mint a szomszédai. Személyes véleménye tehát nem helyettesítheti a szélesebb közönsséget. Ezért nem elég, ha a környéket jól ismeri — fontosabb, hogy választói igényeit jól ismerje.

A tanácsstagok-választók kapcsolatának kétféle legáltalánosabb formája N.-ben is: a személyes, tervezett, vagy véletlenszerű *alkalmi találkozások* (utcán, otthon, munkahelyen stb.) illetve a szervezett, jogszabályilag előírt, rendszeresített találkozási forma: a *tanácsstagi beszámoló*. E két alapvető forma hivatott arra, hogy a tanácsstagok és a választók közötti információs kapcsolatként funkcionáljon.

A tanácsstagokat — részben éppen a tartós ott-lakás eredményeként — sokan ismerik. A mintánkban szereplő választók mintegy háromnegyed része tudja, hogy ki a tanácsstagja, bár személyesen már csak szűkebb kör, mintegy 60%-uk

ismeri. Ezen belül azonban már csak mintegy 20%-uk került kapcsolatba a tanácsstaggal úgy, hogy személyesen vagy tanácsstagi beszámolón kérdés vagy javaslat formájában szóvá tett valamilyen, a kommunális fejlesztés körébe tartozó kérdést. Azaz a választók nagy többségének nincs kapcsolata a „tanácsstaggal”, (még ha mint „szomszédal” alkalmanként beszélnek is).

A *tanácsstagi beszámoló* a tanácsstagok — választók kapcsolatának jogszabályban előírt, szervezett, rendszeresített formája. Közismert, hogy a beszámolók központi témája a kommunális fejlesztés mint a közérdeklődésre leginkább számot tartó témák egyike.

A beszámolókon a legtöbb hozzászólás, javaslat rendszerint ugyancsak a fejlesztési igényekről hangzik el. A tanácsstagi beszámolók azonban általában szűk körben zajlanak. N.-ben 1972-ben a választópolgárok átlagosan 8,6%-a vett részt a tanácsstagi beszámolóján. (A választást megelőző jelölőgyűléseken jóval nagyobb volt az arány: 20,2%.)

Éppen a résztvevők szűk köre enged arra következtetni, hogy a beszámolón — a „hivatalból” jelenlevőkön kívül — elsősorban azok vesznek részt, akiknek valami mondanivalójuk van a tanácsstagi számára. A résztvevők egy része valóban felszólalt, s többségük kifejezetten a körzet vagy a város lakóinak igényeiről, kívánságairól szólt. A felszólaló „többség” arányaiban azonban nagyon csekély. A népesebb jelölőgyűléseket is ide sorolva a város választópolgárainak 6–8%-a.

A kialakult, a gyakorlatban funkcionáló szokásos kapcsolatrendszeren keresztül tehát csak a lakosság szűk köréből érkezik információ. Hozzátesszük: úgyszólván kizárólag azoktól, akik veszik a fáradságot és felkeresik a tanácsstagnak, (az említett 20%-ból kb. 6%; további 3% véletlen találkozás alkalmából mondta el közölni valóját) illetve elmennek a beszámolóra. Nyilvánvaló, hogy a választó aktívvá válásához kell valamilyen indíttatás: közvetlen egyéni érdek, vagy a közös érdek képviselésének vállalása. E mozgatók azonban szükségképpen mindig a választók kisebbségénél, s rendszerint alkalmi igényekhez kötődve jelentkeznek.

De ha a választó nem megy el a tanácsstagnak vagy a beszámolóra, véleményét — ha van is — nemigen kérdezi meg tőle senki. (A mintánkban szereplő választók 4%-ától kérdezte már meg tanácsstagi vezető, hogy véleménye szerint mit kellene a környéken, illetve a városban fejleszteni; jóérzésük-től ezt is „már régebben” kérdezték.) A választók és a tanácsstagi egyoldalú kapcsolatának „pótlékként” alakulnak ki a mellékutak, esetenként zsákutcák, amikor a választók valamely fórumon elmondják ugyan igényeiket, pl. szülői értekezleten, brigádevertekezleten, termelési tanácskozáson stb., de többnyire hiába, hiszen az ilyen fórumok és a tanács között nincs intézményesített információs kapcsolat.

Elvileg a politikai, társadalmi szervezetek is közvetíthetik a tanácsstagnak a lakosság különböző rétegeinek igényeit, ez azonban — a választókörzetek szintjén — elég ritka. Az n-i tanácsstagnak egyharmada szerint előfordul, hogy a körzeti pártszervezet, vagy a Hazafias Népfőnt révén is kapnak tájékoztatást a lakosság igényeiről, de ez nem jellemző.

Az így, szűk körből összegyűlő igények sem válnak azonban az egyik legfontosabb fejlesztési információvá a döntéshozók számára, hanem rendszerint a már elhatározott „fontos” akciók mögé rendelődnek — ha jut pénz rájuk.

Sokféle ok miatt alakult ez így: részben az egész tervezési — döntéshozó — tési gyakorlat következményeként. Bár, ha úgy tetszik, az adott döntés-előke-

szítési gyakorlat egyik okának is tekinthetjük azt, hogy a tanácsstagoknál összegyűlt panaszok, kívánságok a mai „nyers” formájukban nem is alkalmasak arra, hogy a fejlesztési tervek alapvető információjaként szerepeljenek. A tanácsstagokhoz eljuttatott, egyébként feltehetően teljesen jogos igényekről ugyanis az ma nehezen állapítható meg, hogy szűkebb vagy szélesebb kör kívánságát fejezik-e ki: illetve, hogy valóban az-e a legfontosabb, amit valaki a legmakacsabban kér? A tanácsstagok ugyanis nem minősítik az igényeket: választóik mindenfajta, jogosnak és indokoltnak tekinthető igényét, javaslatát — a legkisebbet is — egyforma gondossággal tartják nyilván, egyformán, azonosan kialakított rendszerben továbbítják, többnyire a tanács illetékes szakigazgatási szervéhez.

A tanácsstagoknál az igények elsősorban *egyéni* igényként jelennek meg, konkrét panaszként, ami miatt valaki felkereste őket, konkrét kívánságként, amiért valaki felszólalt. (És éppen a kommunális problémákra jellemző, hogy úgyszólván minden igény — a szemétszállítás, az úttest rendbehozása, a csapadékvíz elvezetése stb. — gyakran előbb jelentkezik egyéni, mint közösségi kívánság formájában.) A tanácsstagok tehát nagyon sokféle *egyedi* ügyet tartanak nyilván, anélkül, hogy szintjükön különválasztódnának a valóban egyéni igénytartalmú, s a közösséget érintő kívánságok. Úgyszólván sose kerül sor a kérdés általánosabb voltának felmérésére, az igény tényleges körének felderítésére, a rangsorolásra, a fontosság mérlegelésére.

De vajon elvárható-e a tanácsstagoktól, hogy aktív kezdeményezőként, céltudatosan gyűjtsék az igényeket, majd a körzet lakóival megvitassák, s ily módon a fejlesztést megalapozó információvá tegyék?

A kérdés a tanácsstagok szerepéhez, a tevékenységükkel kapcsolatos elvárásokhoz vezet, amelyek természetesen függvényei a tanácsok társadalmi szerepének, gazdasági önállóságának, önkormányzati jellegük fejlettségének. Noha nyilvánvalóan az a cél, hogy a tanácsstagok a helyi közélet aktív szervezői között legyenek, ma még számos körülmény korlátozza tartalmasabb, aktívabb közéleti szerepüket.

Ebben az összefüggésben — sajátos módon — éppen a fejlesztési döntések mai mechanizmusa a tanácsstagok aktívabb közéleti szerepét fékező egyik tényező. Anélkül, hogy erre itt részletesebben kitérhetnénk, csupán néhány összetevőt jelzünk.

Az a tény például, hogy a Városi Tanács már elfogadott, hosszabb távú fejlesztési tervvel rendelkezik, amely lényegében meghatározza, hogy melyik körzet milyen fejlesztést kaphat, önmagában behatárolja a tanácsstagok lehetőségeit, s ezzel magatartásukat a körzetükben. Eléggé érthető, hogy ha a tanács már úgy határozott, hogy elsősorban a belterületet fejlesztik, akkor a tanácsstagok nem kezdeményeznek jelentős fejlesztési akciókat a IV–V. fokozatú körzetekben, illetve a belterületeken sem állnak elő másféle programokkal, még ha a lakosok jeleznek is ilyen igényeket.

Külön probléma a tanácsstagoknál összegyűlt, s a tanács szerveihez továbbított igények „becsatlakoztatása” a fejlesztési tervekbe. Tekintsünk el most egy pillanatra attól, hogy az igények a mai, adott formájukban csupán egyedi és véletlenszerű információt jelentenek. Ha a legszélesebb körben gyűjtött és minősített igények állnának most rendelkezésre, akkor is, a jelenlegi tervezési-döntésselőkészítési rendszerben bizonytalan lenne hasznosításuk. A mai tervezési-döntésselőkészítési rendszer jelentős átalakítása szükséges ahhoz, hogy a „mellékvágányok”, véletlen kapcsolatok helyett — amit pl. az egyedi ügyek intézése

mutat — kiépüljenek a lakosságtól a tervezésig vezető információk „kényszerpályái”.

A döntésselőkészítés folyamatában — amikor a végrehajtható terv kialakul — a tanácsstagok alig vesznek részt. A tanácsülésen pedig, ahol a fejlesztési terv „döntésre” kerül, az előkészített javaslatot tulajdonképpen már csak „jóváhagyni” lehet. A tanácsstagok jórésze világosan látja ezt. Tapasztalatuk szerint általában módosítás nélkül fogadják el az előterjesztett javaslatot, illetve legfeljebb kis mértékben módosíthatják, lényeges tételein már nem lehet változtatni. (Az ötéves terv változtatási lehetőségeiről a tanácsstagok 86, az éves tervek-ről 83%-uk vélekedik így.)

Mindez — érthető módon — nem ösztönzi a tanácsstagokat arra, hogy jól ismerjék a közvéleményt, s így arra sem, hogy a megismerés aktív módszereit alkalmazzák.

S minthogy a lakosság véleményét nem ismerik jól, előtérbe kerül az, amit jól ismernek és érvényesíteni kívánnak: az intézményen belül, a saját, szervezettebb közösségükben kiformalódott normatíva-rendszer, azaz a tanács várospolitikai elvei és a lehetséges fejlesztési akciók szelekciójának kritériumai.

A tanács meghatározott várospolitikai elveket érvényesít (pl. hogy néhány kiemelt körzet fejlődjen gyorsabban: ne apródjék szét a beruházásokra fordítható összeg, inkább néhány nagyobb program valósuljon meg; a korábban már kitűzött főbb fejlesztési irányoktól ne térjenek el, az időközben jelentkező újabb igények ne előzzék meg a régebben már fontosnak ítélt fejlesztéseket stb.) Az elveket a tanácsstagok zöme pontosan ismeri, ezekkel messzemenően egyetértenek, s ragaszkodnak érvényesítésükhöz. Hasonlóan ismertek és elfogadottak a szelekció kritériumai is. Az adott összefüggésben nem meglepő, hogy a szelekció öt legfontosabbnak minősített kritériuma közül már csak az ötödikként szerepel az, hogy a lakosság mennyire sürgetett valamit; négy ennél fontosabb kritériumtól függ, hogy melyik fejlesztési feladat mekkora összeggel kerüljön be a tervbe. (Pl. hogy mely szervek javasolták, milyen az adott kommunális ellátottság színvonala, mihez kaptak külső segítséget stb.)

A fentiekben vázolt helyzet — mindenekelőtt a tanácsstagok és a lakosok közötti szűkös információs kapcsolatok — „természetes” következménye az, hogy az n-i tanácsstagok, minthogy nem ismerik jól választóik véleményét, adott esetben nem is tudnák azt képviselni. Mint az összehasonlítható kérdések válaszai mutatják, a tanácsstagok és a választók véleménye sok ponton eltérő.

Szembevető véleménykülönbségeket kaptunk pl. az egyes körzetek fejlődésének ütemére vonatkozó kérdéseknél, amelyek ugyancsak az elégedettség, a városiassági fok szerinti fejlesztések (azaz a városon belüli különbségek növelése) elfogadásának mérésére szolgáltak.

A rendelkezésre álló lehetőségek között megpróbáltuk megállapítani: mennyire befolyásolja a véleményeket az, hogy a megkérdezettek különböző városiassági fokhoz tartozó, tehát különbözőképpen ellátott területekről nyilatkoznak?

A kapott eredmények szerint a tanácsstagok és a lakosok véleményének eltéréseiben *nem* az ellátottság objektív szintje miatt van különbség: ugyanis *minden* városiassági fok szerinti területen *belül* különbözik a tanácsstagok és a választók véleménye, esetenként feltűnően. Az I. városiassági fokhoz tartozó lakosok véleménye pl. 1/3 — 1/3 arányban megoszlott a fejlődés üteméről, a tanácsstagok viszont egyöntetűen úgy minősítették, hogy a fejlődés a város többi részével „azonos ütemű” volt. A III. városiassági fokhoz tartozó lakosok többsége las-

súbbnak, a tanácstagok többsége gyorsabbnak tekintette a környék fejlődését a többinél.

Természetesen ezúttal nem az objektív tényeket hasonlítottuk össze, s a válaszok összevetésével sem az „igazságot” keressük, csupán a lakosok, illetve a tanácstagok egyaránt szubjektív ítéletét.

Ezért megvizsgáltuk azt is, hogy foglalkozás, életkor stb. szerint nincs-e a lakosságnak olyan csoportja, amelynek véleménye lényegesen eltér a többiekétől, s ez megmagyarázhatná a különbségeket. (Pl. a dolgozók elégedetlenebbek, igényesebbek, vagy pedig a nem-keresők, illetve a nem-kereső nyugdíjasok, háztartásbeliek türelmesebbek, stb.) Érdekes módon a lakosok két nagy csoportjának, az aktív keresőknek, illetve a nem-keresőknek véleménye alig tér el: véleményük jobban megegyezik egymással, mint a tanácstagokéval. Ez elég félreérthetetlenül utal a tanácstagok és a lakosok párbeszédének, kapcsolatának adott mértékére. Arra, hogy a tanácstagok — minthogy nem ismerik jól választóik véleményét — jobbára csak a saját, egyéni értékelésük szerint mondanak „magánvéleményt”.

A sokféle, a vélemények összehasonlítására módot adó kérdés között azt is feltettük: mi a véleményük az érvényben levő, 1975-ig szóló fejlesztési tervről, amelynek alapján most és jövőre a városfejlesztés legfőbb akciói fojynak?

Nézzük először a lakosság véleményét.

Noha a megyei újság többször közölt hosszabb-rövidebb beszámolókat, tudósításokat, a téma minden tanácstagi beszámolón és sok más tanácskozáson is szerepelt és szerepel, tapasztalatunk szerint a lakosok nagyon kevés, véletlenszerű ismerettel rendelkeznek a jóváhagyott tervekről.

Ezért azt a megoldást választottuk, hogy a kérdőívben tételesen ismertettük a fejlesztési programot, s a kérdőív kitöltőjét felkértük: nézze át gondosan a listát, s mondja meg: ha teljesen rábíznák a döntést, a csaknem 40 millió forintot hogyan osztaná fel? A válaszok szerint:

— ugyanígy osztaná fel	61 %
— másként	19 %
— nincs véleménye	19 %
— nem válaszolt	1 %

A tanácstagoktól hasonlóan kértünk véleményt. Talán meglepőnek tűnhet, hogy a tanácstagok — akik a tervet elfogadták — 66% osztaná fel ugyanígy a csaknem 40 milliót, de 32%-a határozottan másként. (A tanácstagok csaknem harmadának különvéleményét jól magyarázza a döntési eljárásban kapott szerepük, amellyel itt most nem foglalkozunk.)

Noha érdemileg a többség egyetértése a fontos, számunkra az volt a kérdés: mit változtatnának a terven az egyet nem értők? Találkozik-e a különvéleményt képviselő lakosok és a tanácstagok törekvése?

A kapott eredmény szerint a törekvések a legtöbb kérdésben nem esnek egybe.

A választók 34%-a jelölt meg a tervezett tételek közül olyanokat, amelyekre többet, s 18%-a olyat is, amire kevesebbet szánna. Csaknem minden tétel kapott pro és kontra szavazatot, ami mutatja, hogy rétegenként mennyire különbözőek az igények. (Sajnos, ezúttal a minta kis méretei miatt éppen a jellegzetes réteg-igényeket nem tudjuk bemutatni. Eredetileg nagyobb sokaság vizsgálatát terveztük, arra készülve, hogy a homogénebb rétegek — pl. a keresők különböző csoportjai — véleményével valóban sokrétű, gazdag információ-

hoz jutunk a lakosság igényeiről. A minta azonban csak néhány heterogénebb csoport — pl. keresők, ill. nem keresők — véleményének összehasonlítására adott módot.)

Az ötéves városfejlesztési terv 12 tételének mindegyikére kis arányú szavazat esett.

A sokféle részletből néhányat emelünk ki:

— senki se szánna kevesebbet a csatornázásra és a szülészeti korszerűsítésére: mindkettőre csak „többet” szavazat érkezett;

— senki se szánna többet a járlatkezelő építésére, de többen jelölték, hogy erre kevesebbet szánának;

— többen keveslik a rendelőintézetre, az új lakótelepi iskolára, a gázvezeték építésére, a villanyhálózat bővítésére, a közutakra szánt összegeket, mint ahányszor sokallják;

— többen sokallják a vízhálózat bővítésére, a K. úti óvodára szánt pénzt, mint amennyien keveslik.

A tervvel elégedetlen tanácstagok többsége, a 32%-ból 19%, — jól érthető módon — csak azt jelölte meg, hogy mire szánna több pénzt, azt nem, hogy mire kevesebbet. Anélkül, hogy válaszaikat itt hasonlóan részletezhetnénk, csupán a lényeges eltéréseket jelezzük:

— a tervvel egyet nem értő tanácstagok sokkal fontosabbnak érzik a vízellátás javítását, a járdaépítést, az iskolák építését, mint a lakosok;

— a lakosok — a tervezett tételek közül — elsősorban az egészségügyi ellátás javítását, a rendelőintézet és a szülészeti korszerűsítést tartják fontosnak; ha megkérdezzük őket, ezek építésére szántak volna több pénzt.

A fenti összehasonlítás természetesen nem alkalmas arra, hogy bármelyik törekvés igazolásául vagy cáfolataként szolgáljon. Szerepe csupán az, hogy illusztrálja: mennyire alapvető a lakosság véleményének, igényeinek ismerete. Természetesen a közvélemény alapos ismeretében sem lehet mindenfajta igényt kielégítő tervet készíteni; mindig lesznek kevésbé kielégített környékek és rétegek. De a jelenleginél szélesebb körű elégedettség, a tervek általánosabb helyeslése — elérhető cél.⁴

A lakosság igénye a döntésekben való részvételre

Nem foglalkozunk ezúttal a tanács belső döntési mechanizmusával, a tervek készítésének és elfogadásának rendszereivel — holott a rendszer tulajdonképpen erősen visszahat mind a tanácstagok, mind a lakosság magatartására.

A kérdést mégis csupán a lakosság oldaláról vizsgáljuk tovább: mennyire igénylik az emberek, hogy véleményüket (amely, mint láttuk, a lakosság nagy többségénél kialakult, létezik) ismerjék a döntéshozók, s az általuk kívánt fejlesztési akciók, az általuk kívánt sürgősségi sorrendben szerepeljenek a város fejlesztési terveiben?

Az erre vonatkozó vélemények adták a felvétel leginkább figyelemre méltó tapasztalatait. Feltételeztük ugyanis, hogy az emberek természetes igénye az, hogy beleszóljanak saját városuk fejlesztési programjába, s kívánságaik határozzák meg a város vezetői számára az alapvető tennivalókat. Ez azonban N. lakosai számára távolról sem természetes igény. Számos, erre vonatkozó kérdés közepette érdeklődtünk a választóktól: véleményük szerint meg kellene-e kérdezni a lakosoktól, hogy mik az igényeik, kívánságaik, milyen fejlesztéseket javasolnak?

Három alkalmat soroltunk fel:

— legalább *ötévenként*, amikor a város fejlesztésének legfontosabb tennivalóit elhatározzák;

— *évenként*, mielőtt eldöntik, hogy hol mit építsenek, hol csináljanak járdát, víz- vagy gázvezetékét, mire mennyi pénzt szánjanak, stb.

— *alkalmanként*, egy-egy fontosabb döntés előtt.

A megkérdezett választók *fele sem* (44 %) tart igényt arra, hogy *ötévenként* kérjék a véleményét; a másik két alkalommal még kevesebben, mindössze 30% igényelné.

Sok-sok tapasztalat tanúsítja, hogy a különböző városok, községek lakóinak erős érzése a lokálpatriotizmus. Feltételeztük, hogy az emberek N.-ben is aktívan érdeklődnek városuk fejlődéséről, szívesen mondanak véleményt, ha módot kapnak rá.

Mint az előzőkben láttuk: a lakosoknak — legalábbis saját környékük fejlesztéséről — határozottak az elképzeléseik, pontosan tudják, mire lenne elsősorban szükségük. Sőt: úgyszólván minden munkaképes ember kész a valóráváltást is segíteni.

Ugyanakkor szükségtelennek ítélik meg az alkalmankénti, évenkénti vagy ötvenkénti véleménykérést. E magatartás mélyebb összefüggéseiről nem rendelkezünk adatszerű bizonyítékokkal — legfeljebb találgathatunk.

Némi magyarázattal szolgálnak talán az alábbi kérdésekre kapott válaszok.

A kérdés:

„Véleménye szerint kinek mennyire van ma szava abban, hogy a városban hol épüljenek az utak, a járdák, az iskola, az ovóda stb. és hogy mire mennyi pénzt fordítsanak?”

A Hazafias Népfronttól a lakosságig 9 féle intézményt, személyt soroltunk fel, akiknek szerepét ötfokozatú skálán jelölhették.

Az öt fokozatban szereplő válaszokat az áttekinthetőség kedvéért háromba vontuk össze:

— nem tudja

— nincs érdemleges szerepe (nincs, ill. csekély beleszólása van)

— érdemleges szerepe van (fontos a szava, ill. a legnagyobb szava van).

E szerint:

	Nem tudja	Nincs érdemleges szerepe	Érdemleges szerepe van
	%	%	%
— Hazafias Népfront	36	18	46
— Városi Pártbiz. vezetői	21	4	75
— Városi Tanács vezetői	14	1	85
— Megyei vezetők	32	16	52
— Országgyűlési képviselő	23	12	64
— A városban levő üzemek vezetői	30	35	34
— A tsz-ek vezetői	31	45	23
— A tanácstagok	18	25	57
— A lakosság	20	50	29

Érdeemes áttekinteni a háromféle válasz sorrendjeit:

1. Kinek a szerepéről nem tud véleményt alkotni a lakosság mintegy harmada?

1. Hazafias Népfront

2. Megyei vezetők

3. A tsz-ek vezetői

4. A városban levő üzemek vezetői

2. Kiket ítélik meg a legtöbben úgy, hogy nincs érdemleges szerepük?

1. A lakosság

2. A tsz-ek vezetői

3. A városban levő üzemek vezetői

3. Kiket ítélik meg legtöbben úgy, hogy érdemleges szerepük van?

1. A városi tanács vezetői

2. A városi pártbizottság vezetői

3. Az országgyűlési képviselő

4. A tanácstagok.

Véleményük szerint kit illelne meg leginkább a beleszólás joga, az, hogy a város fejlődésére vonatkozó kérdésekben a legnagyobb szava legyen?

A megkérdezettek három „jogosultat” sorolhattak fel. Az első helyen 91,3, a másodikon 67, a harmadikon 48% jelölt meg általa kompetensnek tartott szervezet vagy személyt. A vélemények sokfélesége miatt még az első helyen felsoroltak egyikére sem esik többségi válasz. A legtöbben az első helyen a Városi Tanács vezetőit jelölték meg, (33%) illetve a lakosságot (25%).

A mindhárom helyen megjelöltek együttes aránya alapján a rangsor:

1. Városi Tanács vezetői	64 %
2. Lakosság	45 %
3. Városi Pártbizottság	33 %
4. Tanácstagok	28 %
5. Országgyűlési képviselő	16 %
6. Hazafias Népfront	6 %
7. Üzemek, tsz-ek vezetői	5 %
8. Egyéb szervek, személyek	4 %

A lista — úgy véljük — önmagáért beszél.

Természetesen elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy a lakosság hogyan vélekedik a *saját* szerepéről, illetékeségéről. A választók 25%-a jelölte meg az első helyen, leginkább illetékesként a lakosságot, a második helyen 11, a harmadikon 9%. A megkérdezett választók együttes véleményével a lakosság legalábbis a második leginkább illetékesként szerepel, mutatva, hogy a választók egy része önmagát is jogosultnak tekinti arra, hogy véleményt mondjon, szava legyen a saját városa fejlesztési irányában. Az első helyen azonban a „legilletékesebb” szerepel, s a megkérdezettek nagyobbik fele nem is a lakosságot tekinti illetékesnek.

A lakosság különböző csoportjainak véleményében nincs érdemleges különbség sem foglalkozás, sem életkor szerint. (Az aktív keresők közül 47% sorolta fel a három hely valamelyikén a lakosságot. A különböző korcsoportok közül csupán a 30 év alattiak tulajdonítottak a többiekénél valamivel nagyobb arányban (49%) meghatározó szerepet a lakoságnak.)

Azt, sajnos, az adott felvételből nem tudjuk, hogy miért, hogyan alakult ki a

lakosság jelentős részében az inkompetencia-tudat; s így azt sem tudjuk, hogy a modernizálódó élet kísérőjelenségeivel találkozunk-e ezúttal, vagy inkább a múltban gyökerező, a közigazgatás akciói iránt ellenséges, passzív, közömbös rétegekben mindmáig élő magatartásformák jelentkezésével?

Talán mindkettő jelen van a város lakóinak magatartásában, s valószínűleg a különböző rétegeknél más-más arányban. De akár a múlt, akár a fejlődés „árnyék”-jelenségéről van szó, komoly figyelmet érdemel az, hogy a lakosság jelentős része nem érzi magát illetékesnek a város lakóit legközvetlenebbül érintő kérdésekben, s bár van véleménye, nem igényli eléggé a véleménynyilvánítás lehetőségét.

Lehetne persze a bizalom jelének is tekinteni, hogy a vélemény-alkotást kész átengedni az „illetékeseknek”, elsősorban a Városi Tanács vezetőinek, de valószínűbb, hogy az „átengedés” — az inkompetencia-tudattal együtt — sokkal inkább a passzivitás, az állampolgári jogaival élni nem tudás, mint a bizalom jele.

A jelenség — az állampolgárok jelentős részénél a beleszólás, a részvétel igényének hiánya — N-ben kétségkívül létezik. E magatartás megváltoztatása akkor sem könnyű, ha erősebb tradíciók és céltudatosabb, állandó gyakorlat segít. De különösen nehéz akkor, ha sokféle, ugyancsak erős tendencia hat ellene, mint pl. a „közügyek” intézésének „hivatali” funkcióvá válása, illetve az egyének individualizálódása, a lakóhelyi közösségekhez tartozó szeparálódása, stb.

A lakosság érdeklődése, részvételi igénye felkeltésének módjait, feltételeit csak sokféle közelítésből (igazgatási, politikai, jogi, szociológiai, gazdasági stb.) eredő sokféle elemzés után lehet meghatározni. E tanulmány csupán a jelenség bemutatását, a figyelem ráirányítását vállalhatta.

Néhány következtetés

Befejezésül tekintsük át a vizsgálat kezdetén az általános tapasztalatok alapján megfogalmazott hipotéziseket: melyeket igazolták, illetve melyeket cáfolták meg a vizsgálat konkrét tényei, adatai?

a) Kiindulópontunk egy világszerte felismert, s azóta is a politika és az érintett tudományok homlokterében levő jelenség volt: a felgyorsult, a gazdasági fejlődéssel, a munkamegosztással, a specializálódással együttjáró átalakulások jelentkezése az állampolgárok és a közigazgatás viszonyában. Kétségtelen, hogy a magyar társadalom gyors társadalmi-gazdasági fejlődésével az elmúlt néhány évtizedben, néhány nemzedéken belül az élet számos, alapvető meghatározója szűnt vagy változott meg, s változik úgyszólván a szemünk láttára, a munka szférájától az életmód, az értékrendszerek, magatartásformák esetenként gyökeres átalakulásáig. Egyre érzékelhetőbb, különösen a nagyobb városokban, a régi közösségi formák megszűnése, s ennek egyik tünete, a szeparálódás, a szomszédsági kapcsolatok elszegényesedése vagy éppen hiánya, a lakóhelyi közösségé nem formálódó emberek egy helyen — de nem együtt — élése. Ugyanakkor kialakult a korszerű — és gyors ütemben modernizálódó — közigazgatás, ami sorra átveszi a valahai közösségi ügyeket, és szavatolja szakszerű intézésüket, sőt, a laza, amorf, tudatos érdekesoporttá nehezen szerveződő közösségek helyett szinte automatikusan veszi át a célkitűzés feladatát is. E változások kétségkívül nálunk is létrehozzák a modern élet közösségi ügyeit szakszerűen inté-

ző államigazgatás, s a mai közösségi ügyekben szükségképpen laikussá váló lakosság együttműködésének megannyi nehézségét.

De vajon erről van-e szó N-ben?

Az n-i példán tulajdonképpen nem tudjuk bizonyítani, hogy a modernizálódó életet kísérő jelenséggel találkozunk-e, vagy inkább a múlttal? Hogy a ma tapasztalt jelenségek a fejlődés következményei-e, vagy pedig a közéleti aktivitás történelmileg kialakult magatartás-minták továbbélésének jelzése-e a visszahúzódás, a „hivatal” döntéseinek passzív elfogadása, az inkompetencia tudata a lakosság legkülönbözőbb csoportjaiban? Amit megállapíthattunk, annyi, hogy ilyen jelenség létezik. Az arányokat illetően azt is mondhatnánk, hogy a választók mintegy felének igénye a beleszólásra elég jó eredménynek tekinthető, különösen, ha számos modern polgári állam hasonló jelenségeivel vetjük össze. Az ilyen összehasonlítás azonban — a jelenségek szintjén — félrevezető lehet. Hiszen a modern polgári társadalmakban a közigazgatás, s az állampolgárok kapcsolatának megannyi mai problémája a széles rétegek elfordulása, kiábrándultsága hatására jelentkezik. A közügyektől elfordulás egy hosszú történeti folyamat *konkluziójaként* jelenik meg a választásoktól távolmaradók növekvő arányaival, a közügyek iránt közömbössé vált, individualizálódott emberek tömegével mutatva, hogy a hatalom önállósult, bonyolult és sokszor rejtett struktúrái, mozgásformái közepette mennyire viszonylagos tényező lett a „választópolgár akarata”: s ahol már a „közvélemény” sem több, mint államjogi fikció (Habermas).⁵ Ehhez mérten az N-ben kapott arány kétségkívül jobb; csak-hogy nekünk a saját társadalmi-politikai normáink mércéjéhez igazodva, módszereinket szüntelenül értékelve-javítva kell kialakítanunk a közigazgatás és az állampolgárok együttműködésének célszerű formáit, s a részvétel igényét minél szélesebb körben felkelteni.

Ehhez adnak némi adalékot e vizsgálat tapasztalatai is.

b) N. példája alátámasztotta azt az általános tapasztalatot, hogy a lakosságot a közügyekbe bevonó formák, módszerek még nem elég jól funkcionálnak, ezeket még nem eléggé sikerült alkalmassá tenni arra, hogy megfelelően ellensúlyozzák a szükségképpen kialakuló, „eltávolító hatásokat”.

A tanácstagok és a választók kapcsolatainak egyoldalúsága, a tanácstagok beszámolóin megjelenők kis létszáma és számos más jelenség utal arra, hogy a kialakult formák szűkösek, s nem elég hatékonyak. A jelenség mögöttes okai között véleményünk szerint az egyik lényeges probléma: a *tanácstag* tényleges társadalom-politikai szerepe, funkciója.

Ez túl széles problémakör ahhoz, hogy itt érdemben tárgyalhatnánk. Csupán jelezzük: a tanácstag szerepéről kialakult normatívák a gyakorlatban nem tudnak eléggé érvényesülni. Ezt a tapasztalatból is ismert tényt egy korábbi budapesti vizsgálat⁶ után most az n-i tapasztalatok is alátámasztották. A továbbfejlődés sokféle tennivalója között a tanácstagok tevékenységét összegezõ normatívák, s a kialakult gyakorlat is módszeres felülvizsgálatot kíván, hogy kifermelódhassanak azok a jogosítványok és módszerek, amelyek a mai gyakorlatot a normatívákhoz közelítik.

c) Feltételezzük, hogy „a kommunális fejlesztési döntések meghozatalánál, a különböző fejlesztési alternatívák meghatározásakor a döntéshozók nem ismerik eléggé a lakosság, illetve különböző rétegeinek kívánságait, elképzeléseit, s a döntésekben a közösség igényei jobbra véletlenszerűen érvényesülnek”.

Ezt a hipotézist N. példája teljes egészében igazolta. A két feltételezett ok azonban nem bizonyult helyesnek: sem az, hogy a kommunális ellátottság adott

szintjén úgyszólván bármit fejlesztenek, egyaránt sürgető igényt elégítenek ki, — s részben ezért nem érzik szükségét a lakosság körében az alapos véleménykutatásnak; sem pedig az, hogy az anyagellátás, a kivitelezői kapacitás hiánya túlságosan korlátozná a választási lehetőségeket, s ez tenné feleslegessé a lakosság megkérdezését.

Ami az első feltételezett okot illeti: kétségtelen, hogy N-ben még sok minden kell, ami a városi élet tartozéka: utak, járdák, csatorna stb., s még sok év sok erőfeszítésével, sok pénz befektetésével juthatnak el a „részleges közép fokú központ” jellegű városok *átlagos* nivójára. De az a tény, hogy „minden” kell, nem feledtetheti, hogy nem mindent tekint egyformán fontosnak, egyformán sürgetőnek a város lakossága.

A „minden kell” tehát nem helytálló érv a közvélemény ismeretének mellőzésére.

Ami az anyagellátást, kivitelezői kapacitást illeti, ez az évekig erős korlátozó tényező az n-i tapasztalatok szerint (s már sokhelyütt, másutt is érzékelhetően) sokat vesztett meghatározó szerepéből.

Ugyanakkor más, korábban kevésbé érzékelt tényezők jelentek meg nagyobb súllyal a döntést meghatározó tényezők között — legalább is N-ben — mint pl. a város fejlődéséért aktívan cselekvők (a Városi Pártbizottság, Hazafias Népfőnt, országgyűlési képviselő) ajánlásai, javaslatai; s a külső anyagi segítség.

A döntést meghatározó különféle tényezők — mint a szükséges fejlesztési akciók sokasága, illetve a döntési lehetőségek objektív és szubjektív korlátai — N-ben végül is mindeddig háttérbe szorították a közvélemény alapos ismeretét. S bár mindenfajta fejlesztés szükséges, hasznos, a lakosság igényeit preferáló terv nagyobb elégedettséget okozna, s aktívabb, társadalmi munkában realizálódó támogatást kapna.

d) Bár e cikkben nem tárgyaltuk, de számos további, általános tapasztalatként ismert jelenséget erősített meg N. konkrét példája: pl. a tanácsstagoknak a döntéshozókészítésben és a döntésekben kapott szerepéről, illetve a tanácsstagok ezzel kapcsolatos igényeiről, a döntési eljárás „hivatali” funkcióvá válásáról stb.

e) A vizsgálat legfontosabb megállapításának a lakosság magatartásáról kapott tényeket, adatokat tekintjük. Ezzel kapcsolatos hipotézisünk lényegében megcáfolódott, minthogy azt tételeztük fel, hogy „ha sok más kérdésben nem is, de lakóhelyének ellátottságát — s ezzel életkörülményeit — közvetlenül érintő kérdésekben az emberek zöme kész a véleménynyilvánításra, állásfoglalásra, esetleg többre: aktív segítségre is.”

Igaz, hogy az emberek készek voltak a véleménynyilvánításra, sőt az aktív segítségre is, de a véleménynyilvánítást, mint láttuk, nagy többségük nem igényli.

Ezúttal csupán a jelenséget regisztrálhattuk, az okok feltárása nélkül. Az okok gondos feltárása azonban elengedhetetlen, hiszen a modernizálódás, miközben lassan felszámolja a múltból maradt magatartásformákat — egyúttal létrehozza és felerősítheti a közösségtől eltávolodás új, nem-kívánt magatartásformáit.

JEGYZETEK

¹ Az ELTE államigazgatási-jogi tanszéke évek óta módszeresen elemzi az államigazgatási elvek, szabályozások érvényesülését a gyakorlatban, s a ténymegállapító tanulmányokat az „Államigazgatás a valóságban” sorozatában adja közre. E tevékenységgel

régi tradíciókat követ: a két világháború között az akkori Magyar Közigazgatástudományi Intézet gazdag, az elmélet és a gyakorlat egységére törekvő, empirikus, ténymegállapító módszerének hagyományait (L. erről pl. dr. Szamel Lajos tanulmányát: „Magyar és a közigazgatástudományi iskola”, Állam és igazgatás, 1974. ápr.—máj.); illetve az 50-es években többek — elsősorban Beér János nevéhez fűződő — törekvéseket. A mai vizsgálatok — a mai tudományos közelítések szellemében — igyekeznek kitágítani az államigazgatási-jogi vizsgálatok körét. (E törekvéseket vázolta fel dr. Berényi Sándor az 1970-ben rendezett Szervezéstudományi Konferencián: „Az igazgatástudomány szerepe az államigazgatási rendszerünk fejlesztésében” megjelent az Állam és igazgatás 1970. aug.—szept. számában). Ezúttal az államigazgatási döntési mechanizmust vizsgálva az igazgatási-jogi elemzést közgazdasági és szociológiai elemzés is kiegészíti. A tanulmányokat a közeljövőben közös kötetben adják közre.

² A vizsgálat során — a dokumentumok összegyűjtésén és elemzésén, valamint a tanácsi vezetőkkel folytatott interjúkon túl — kérdőíves felmérést végeztünk a tanácsstagok, majd a lakosság körében.

A körülmények úgy hozták, hogy a tanácsstagokat már csak az 1973. évi tavaszi választást megelőző, a korábbi ciklus utolsó tanácsülésén kérhettük fel a kérdőív kitöltésére. Minthogy a jelölőgyűlések eredményeként a tanácsstagok tudták, hogy számíthatnak-e újráválasztásukra vagy sem, a perspektíva befolyásolta magatartásukat: a Városi Tanács 70 tagja közül 53-an töltötték ki és küldték vissza értékelhető kérdőívet.

A lakosság körében 1973 nyarán végeztük el a kérdőíves felmérést, kérdezőbiztosok közreműködésével. A véletlen kiválasztású, rétegzett, 352 főt felölelő minta a felnőtt (választójogosult) lakosság kb. 2%-át reprezentálja. A kiválasztás a következő elvek szerint történt:

— A város különböző kommunális ellátottságú területeit a Városi Tanács 5-féle „városiassági fok” szerint rangsorolja. (I. Belváros, ... V. Tanyavilág.) A különböző lakosságsűrűségű területek egyenként 2–27 tanácsügyi választókörzetet foglalnak magukban, adott létszámú választópolgárral.

A mintavétel első kritériuma volt: a városiassági fok szerint, a választópolgárok számának megfelelő arány.

— Továbbiakban a városra vonatkozó hivatalos statisztikai adatok szerint arányban került sor az életkor, a nem, és a foglalkozás szerinti kiválasztásra.

A kritériumoknak megfelelő személyeket a választói névjegyzék alapján jelöltük ki. A minta tehát lakóterület (városiassági fok), életkor, nem és foglalkozás szerinti reprezentációt jelent. A kérdőívek adatait az Egyetemi Számítógéppont számítógépén dolgozták fel.

³ Helyzetkép az ország városairól. KSH, 1971. A kötet a „részleges közép fokú központ” kategóriába sorolja pl. Csongrád, Hajdúszoboszló, Kapuvár, Kőszeg, Oroszlány, Sárospatak, Szentendre, Törökszentmiklós városokat. Az összehasonlítás szerint N. a kategóriába tartozó városok között is a kommunálisan kevésbé ellátottak közé tartozik.

Pl.: Az 1 km-en belüli útra számított közvilágítási lámpahelyek összehasonlításakor a 12. helyen: a vízellátásba bekapcsolt lakások aránya szempontjából a 10. helyen (első Oroszlány 92,9%-os ellátottsággal, N. ellátottsága 4,8%-os) A csatornahálózatba bekapcsolt lakások aránya szerint N. a 9. helyen van (1,7%-kal: a „listavezető” ebben is Oroszlány, 75,6%-kal).

A kiépített járdák aránya a belterületen 69,6%-os, ezzel a 7. helyen szerepel. Ugyancsak a 7. helyen van az egy lakosra jutó gondozott parkterület arányával. A kiépített belterületi utak arányával a 10. helyen szerepel stb.

4. A világ néhány nagyvárosában már azzal kísérleteznek, hogy — a szűkös források elosztásakor — a „cost benefit analysis” módszerével a *társadalmi hasznosságot* vizsgálják, olyan fejlesztések, beruházások kiválasztására, amelyen nem mérhetők össze csupán a ráfordítás költségeivel. Pl. egy park, egy öregek napközöttthona vagy pedig egy bölcsőde létesítése esetén melyik okoz nagyobb elégedettséget a lakosság körében: mi az, amit a legtöbb ember minősít „hasznosabbnak”.

Ilyen kísérletekről számol be M. L. Joseph — H. C. Seiber — G. L. Bach: Economic Analysis and Policy Background. Readings for Current Issues. Second Ed. Prentice Hall. Inc. 1966. 466—471. old.

⁵ J. Habermas: A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Gondolat, 1971.
⁶ Laky Teréz: A tanácsstagok kapcsolatai. Szociológiai vizsgálat Budapest, VIII. kötetében. ELTE Államigazgatási-jogi tanszék kiadványai, Budapest, 1972.

РЕЗЮМЕ

Статья содержит некоторые выводы эмпирического исследования, проведенного в городе 26 тысячным населением. (Из 70 членов Городского Совета было опрошено 53 человек, анкетной вопрос среди населения было осуществлено при помощи интервьюеров. Случайная выборка, состоящая из 352 человек репрезентует примерно 2% взрослого населения.)

Исходной точкой исследования служила проблема, что при экономическом развитии урбанизации, изменении образа жизни, и становлении «общественных» задач «административными», какие существуют возможности привлечения широких слоев граждан к ведению дел обществу. Как одну из предпосылок этого, статья описывает, что как функционируют официальные формы связи членов совета с населением на места жительства.

Этот вопрос рассматривается на основе практики решений относительно развития города. В связи с этим анализируются разные формы связи членов совета с населением, роль спонтанных и организованных встреч в сборе мнений населения. Согласно выводам исследования, эти связи недостаточны, поэтому члены совета получают только случайные и недостаточные информации о нуждах населения.

Коммунальная обеспеченность исследованного города находится на низком уровне, поэтому стремления совета в области развития направлены на самые неотложные нужды населения, поэтому с программами развития большинство населения довольно. Однако из-за недостатка информации часть целей развития оторвана от самых срочных нужд населения.

Значительная часть населения готова активно помочь в программах развития, в то же время многих характеризует сознание некомпетентности, не считают важным, чтобы население играло определяющую роль в формировании решений развития.

Намерением статьи было обращать внимание на это явление, в то же время подчеркивает, что для раскрытия причин и для формирования желательных методов необходимо сотрудничество нескольких наук.

SUMMARY

The study contains some statements of an empiric survey carried out — mainly by questionnaires — in a town of 26 000 inhabitants among the town councillors and the population. (Among 70 members of the Town Council 53 filled in the questionnaire; among the population the survey was carried out with the assistance of interviewers. The stratified random sample of 352 people represents about 2 p. c. of the grown up population (i. e. of those entitled to vote).)

The survey goes out of the problem how to initiate the wide masses in the management of public affairs under the circumstances of economic development, urbanization and the changes in the way of life accompanying it as well as when the community relations become loose and public affairs are turning into official ones. As a condition of this, the study analyses how the established and developed forms of connection between the councillors and the inhabitants were functioning:

The problem has been investigated in the praxis of decisions concerning the town development. On that occasion, the author analyses the given forms of connections between the population and the councillors and the role played by the occasional and organized (report-back) meetings in collecting the people's opinions and demands. As the survey had stated, these connections are scanty, thus the councillors get only few and accidental informations of the population's demands.

The degree of communal supply in the town concerned is low, thus the Council's development efforts aim urgent needs of the inhabitants, for this reason the majority of the population is satisfied with them. In consequence of the scantiness of informations and of the practice established in making development decisions, however, some of the development goals do not cover demands regarded as more urgent by the inhabitants.

A considerable part of the population is ready to actively contribute to the development programmes but, in the same time, a consciousness of incompetency is symptomatic of many people, according to whom the population should not unconditionally have a determinant role in making development decisions.

This phenomenon was that the study wanted to call the attention to, emphasizing that the contributions of several disciplines would be necessary to unveil the motives and to work out the desirable methods, respectively.

A SZOCIOLÓGIA ÉS A PSZICHOLÓGIA EGYÜTTMŰKÖDÉSÉNEK NÉHÁNY KÉRDÉSE*

VARGA KÁROLY

1. A társadalmi totalitás és interdiszciplináris kutatása

„Ha a kiteljesedett polgári rendszerben mindegyik gazdasági viszony előfeltételezi a másikat a polgári-gazdasági formában és ily módon mindegyik tételezett egyszersmind előfeltétel, úgy minden szerves rendszerrel ez az eset. Magának ennek a szerves rendszernek mint totalitásnak megvannak az előfeltételei, és totalitássá fejlődése éppen abban áll, hogy a társadalom valamennyi elemét alárendeli magának, illetve a neki még hiányzó szerveket létrehozza belőle. Így válik történelmileg totalitássá.” (MEM 46/I. p. 180.)

Itt tömören és szabatosan megfogalmazva láthatjuk a minden marxista társadalomkutatás egyik fő (ha nem a fő) módszertani elvét. Minden totalitással, minden szerves rendszerrel kivétel nélkül ez az eset: valamennyi elemét alárendeli magának, valamennyi elemében a totalitás rendező elve nyilatkozik meg és érhető tetten. Ez alól természetesen nem képezhetnek kivételt az ember „tulajdonképpen személyiségvonásai” sem, tehát azok, — Rubinstein szavaival — „amelyektől az ember társadalmilag jelentős viselkedése vagy tevékenysége függ”, s melyek között Rubinstein első helyre az ember motívumainak és a maga számára kitűzött feladatainak a rendszerét helyezi. (Rubinstein, 1967. p. 141.)

Hogy itt társadalomban és egyénben olyan dialektikus megfelelés van, amelynek heurisztikus kiaknázása feladatává kell váljon az erre felkészült marxista társadalomtudománynak, ez kiderült Marx és Engels következő megállapításából is: „Minthogy ezek a feltételek minden fokon megfelelnek a termelőerők egyidejű fejlődésének, történetük egyszersmind a fejlődő és minden új nemzedék által átvett termelőerők története és ezzel magukban az egyénekben rejlő erők fejlődésének története.” (Német ideológia, MEM III. p. 67.)

A magukban az emberekben rejlő társadalmi fejlődési erők tudományos feltárása, ahogy Jarosevszkij felvázolja ezt a tudománytörténeti folyamatot, a marxi gondolatnak a pszichológiába való bevezetése nyomán vált lehetővé. „Ismeretes, hogy Marx tanítása radikális áttörést jelentett a tudat társadalmi meghatározottságáról szóló nézetekben. A marxi tanításban a tevékenység úgy szerepel, mint az ember lényegi erői objektíválódásának folyamata. Miközben az emberek mindenkori tevékenységük termékeit gyártják, létrehozzák és kifejlesztik saját érzelmeiket és tudatukat is... A „szubjektum-objektum” duális viszony helyére itt egy triád lépett: „szubjektum” — „termék (az anyagi és a szellemi termelésé egyaránt) — objektum”. S éppen ebben láthatjuk a társadalomtörténeti meghatározottság sajátosságát a természeti-biológiaival szemben.” (Jarosevszkij, 1972. p. 147—148.)

Jarosevszkij rámutat arra, hogy a filozófia kötelékeiből kibontakozó pszicho-

* A tanulmány egyes részeinek bővebb kifejtését lásd a szerző „Teljesítménymotiváció és a kutatói-fejlesztői munka hatékonysága” című könyvében. (Akadémiai Kiadó, 1974.)

SZOCIOLÓGIA

AZ MTA

**Szociológiai bizottságának
folyóirata**

1974

3

SZOCIOLÓGIA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA SZOCIOLÓGIAI
BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

A szerkesztő bizottság tagjai:

BERTALAN LÁSZLÓ, szerkesztő GAZSÓ
FERENC szerkesztő, GYENES ANTAL,
HUSZÁR TIBOR, KULCSÁR KÁLMÁN,
LICK JÓZSEF, MOLNÁR LÁSZLÓ főszer-
kesztő, NEMES FERENC, POZSGAY
IMRE, SZABADY EGON, a szerkesztő
bizottság elnöke, SZALAI SÁNDOR,
SZÁNTÓ MIKLÓS, SZECSKÓ TAMÁS,
SZENTPÉTERI ISTVÁN

Technikai szerkesztő:

HELESZTA ÉVA

A szerkesztőség címe:

1014. Budapest I., Úri u. 62. II. 58
Telefon: 160-160/541

Terjeszti a Magyar Posta. Elfizethető
bármely postahivatalnál, a kézbesi-
tőknél, a Posta hírlapüzleteiben és a
Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI
1900 Budapest V., József nádor tér 1.)
közvetlenül vagy postautalványon,
valamint átutalással a KHI 215-96162
pénzforgalmi jelzőszámára. Elfizetési
díj: 80,- Ft. Egyes példányok besze-
rezhetők az 1055 Budapest V., Bajcsy-
Zsilinszky út 76. sz. alatti hírlapbolt-
ban.

Elfizethető és példányonként meg-
vásárolható az *Akadémiai Kiadónál*,
1363 Budapest V., Alkotmány u. 21.
Telefon: 111-010, pénzforgalmi jel-
zőszám: 215-11488; és az *Akadémiai
Könyvesboltban*, 1368 Budapest V.,
Váci u. 22. Telefon: 185-612.

TARTALOMJEGYZÉK

Tanulmányok

- SZABÓ IMRE: Marx első megnyilatkozásai
a jogról 333
GAZSÓ FERENC: Közoktatási rendszer és
társadalmi struktúra 346
LOSONCZI ÁGNES: Az életmódot szervező
szükségletek és magyarázó értékek sze-
repéről 365
LAKY TERÉZ: A lakosság véleménye a város-
fejlesztési döntésekről. Felmérés egy al-
földi városban 387
VARGA KÁROLY: A szociológia és a pszicho-
lógia együttműködésének néhány kérdése 405

Műhely

- PAPP ZSOLT: Metodológiai és kutatáslogikai
alternatívák a társadalomszerkezet vizs-
gálatában (Két modell példáján) 424

Figyelő

- MOLNÁR LÁSZLÓ—VÁGVÖLGYI ANDRÁS:
A Nemzetközi Szociológiai Intézet
XXIV. Kongresszusa. Algir, 1974. már-
cius 25-30. 451
ANGYAL VIKTÓRIA: Humán ökológia és
lakóhelyi társadalom. (Szeljegyzetek a
francia városszociológiához) 456
KOLAJA, J.—SIEZER, L.: Magyar vonatko-
zású tanulmányok az Egyesült Államok-
ban 463

Könyvekről

- Ember — tudomány — technika. A tudomá-
nyos-technikai forradalom marxista elem-
zése. Academia Prague, Moscow — Prague,
(MOLNÁR LÁSZLÓ) 466
A tudomány szociálpszichológiai problé-
mái. Nauka, Moszkva, 1973. (TAMÁS PÁL) 471
Társadalmi problémáink a kultúrpolitika
tükrében. (ACZÉL GYÖRGY: szocialista
kultúra — közösségi ember c. művéhez.)
(KULCSÁR KÁLMÁN) 472
Myrdal, G.: Érték a társadalomtudomány-
ban. Bp. Közgazdasági és Jogi K. 1972.
(TIMÁR LAJOS) 475
A Magyar Tudományos Akadémia Szocio-
lógiai Kutató Intézetének Kiadványai:
Héthy Lajos — Makó Csaba: A vállalati
kontroll mechanizmus és a szervezeti-
ség. Bp. 1972. (BÉLLEY LÁSZLÓ) 478
Losonczi Ágnes: Az életmódról. Bp. 1973.
(MAKARA PÉTER) 479
H. Sas Judit: Életmód és család. Az em-
beri viszonyok alakulása a családban. Bp.
1973. (HANÁK KATALIN) 481

Hírek

485